

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В ТЕОРІЇ ВЛАСНОСТІ: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

В статті проведено дослідження загальних положень теорії власності та визначено особливості в ній категорії "інтелектуальна власність". Проведено класифікацію об'єктів інтелектуальної власності.

Ключові слова: власність, теорія власності, інтелектуальна власність.

В статье проведено исследование общих положений теории собственности и определены особенности в ней категории "интеллектуальная собственность". Проведена классификация объектов интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: собственность, теория собственности, интеллектуальная собственность.

The article analyzed the terms of the theory of property and determined its features category of "intellectual property". The classification of intellectual property.

Keywords: property, property theory, intellectual property.

Постановка проблеми. Значення і роль інтелектуальної власності для соціально-економічного прогресу суспільства важко переоцінити і світовий досвід свідчить, що ті країни, де глибоко це усвідомлюють, прирівнюються до числа держав з високорозвинутою економікою. Сучасні наукові засади теорії власності охоплюють різні аспекти цієї проблеми і перш за все економічну природу власності та її структуру, юридичне право власності та економічні відносини стосовно її належності, розподілу та використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема відносин власності завжди була в центрі уваги дослідників соціально-економічних процесів. Дослідженням відносин власності в сучасних ринкових умовах займаються російські вчені В.Іноземцев, Р.Капелюшников, В.Козаченко, В.Корняков, Ю.Кочеврін, В.Холодков та ін. У вітчизняній літературі ця проблема розглядалася в роботах таких учених, як Д.Богиня, О.Бойко, Г.Волинський, В.Голіков, О.Гош, А.Гриценко, Г.Задорожний, В.Кудряшов, І.Лазня, В.Логвиненко, Я.Максименко, С.Мочерний, М.Павловський, В.Рибалкін, М.Хохлов, В.Юрчишин та ін. До проблем теоретичного осмислення інтелектуальної власності зверталася низка провідних вітчизняних вчених-економістів, зокрема О.Б. Бутнік-Сіверський, В.М. Геєць, Л.І. Федулова та ін. Проте стан досліджень, а також розробка відповідного теоретико-методологічного інструментарію пізнання тенденцій розвитку даного поняття не відповідають потребам підприємств і потребують подальших наукових пошуків.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. Зважаючи на різноманітність наведених у науковій літературі тлумачень понять, що відносяться до теорії власності, на нашу думку, необхідно їх уточнити, а також недостатньо досліджено інтелектуальну власність як об'єкт власності.

Мета статті. З'ясувати зміст відповідних термінів теорії власності та виявити особливості об'єктів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Першим сутнісним науковим визначенням власності можна вважати таке: власність – це не речі самі по собі і не відношення людини до них, а суспільні відносини між людьми. Проте в цьому визначенні ще не є означеним предмет відносин власності, тобто не міститься відповідь на питання: на чому фокусуються відносини власності, з приводу чого вони виникають, функціонують та еволюціонують?

Власність – це історична категорія, вона притаманна майже всім епохам розвитку людства і є основним загальним об’єктивним економічним законом розвитку суспільства. Економічна суть власності започатковується не у споживанні, а у виробництві. Лише створення продукту дає людям можливість його споживання. Єдність виробництва і споживання утворює єдність цих сторін привласнення, яке переходить у форму власності [1]. Отже, сутністю власності є приналежність, тобто фактичне привласнення, яке може поширюватись тільки на вже створені блага.

Залежно від свого матеріально-речовинного складу і функціональної ролі в процесі життєдіяльності людей об’єкти власності (пасивна сторона відносин власності) класифікуються (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація об’єктів власності

Ознака класифікації	Об’єкт власності
Мають природне походження	Земля, рослинний та тваринний світ, водойми, надра, повітряний та космічний простори та інші природні об’єкти
Продукти суспільного виробництва	Матеріальні: засоби виробництва, предмети особистого невиробничого споживання
	Нематеріальні: послуги, інформація, об’єкти інтелектуальної власності
Продукти соціально-економічної діяльності	Робоча сила
	Гроші, цінні папери тощо

В результаті аналітичного осмислення наукової термінології, що використовують зарубіжні та вітчизняні автори, у даному дослідженні ми вважаємо, що доцільно навести такі.

Власність – це сукупність об’єктів рухомого й нерухомого майна, продукції, робіт та послуг, інформації, технології, інтелектуальних та інших нематеріальних цінностей, що становлять національне багатство і виражають єдність соціального (суспільних відносин) та матеріально-речового (предметів праці, природи тощо).

Об’єкт власності – організаційно відокремлена частка національного багатства, юридично закріплена за конкретним власником, який має право управління нею. Об’єкт власності є пасивною стороною відносин власності.

Власність як відносини між людьми по присвоєнню умов і результатів виробництва завжди суб’єктивована (персоніфікована), тобто є відношенням між визначеними суб’єктами. Отже, суб’єкт власності – це

фізичні та юридичні особи, суб'єкти державного управління та муніципальні утворення, що мають можливість і право володіння об'єктами власності.

Соціально-економічна визначеність суб'єктів власності залежить від її видів та форм. Основними видами власності є приватна, колективна, державна. Звідси суб'єкти: індивідууми, колективи, суспільство в цілому. Суб'єкти власності є її активною стороною: саме між ними складаються відносини власності.

Форма власності - юридично закріплений за суб'єктом власності факт реального володіння об'єктом власності.

Право власності – сукупність юридичних норм, які закріплюють та охороняють право суб'єкта власності розпоряджатися належним йому об'єктом власності.

Реалізація системи інтересів суб'єктів власності щодо споживання різних благ здійснюється ними через їхнє присвоєння, що відображає сукупність суспільних умов, необхідних для здійснення якихось дій над обмеженими елементами національного багатства.

Реальне користування об'єктами власності припускає його обов'язкове суміщення з іншою формою присвоєння – розпорядженням, що являє собою таку форму присвоєння, що означає можливість інших, крім споживання, дій над об'єктами власності – продажу, безоплатної чи платної передачі в користування, у тому числі обмежене. Цю форму присвоєння можна визначити як право регулювання використання об'єктів власності, з якого формується функція управління. Під управлінням у цьому випадку розуміють комплекс можливих впливів суб'єкта власності на об'єкт власності.

Розпорядження припускає можливість розподілу різних функцій між декількома суб'єктами й означає можливість делегування прав декільком персоніфікованим суб'єктам, кожний з яких може розпоряджатися об'єктом власності тільки в межах наданих йому повноважень, що визначаються доступною йому областю контролю. Реальна область розпорядження може не збігатися з областю наданих прав, формуючи його тіньову складову.

Власність як найбільш повна форма присвоєння, що з'єднує користування і розпорядження, означає, що власник виконує будь-які дії над належними йому благами, цілком привласнює корисний результат і несе всю повноту матеріальної відповідальності за свої дії. Інші форми присвоєння обмежують у тій чи іншій формі волю дій суб'єкта користування і (чи) володіння на об'єкт власності, одночасно зменшуючи його реальну відповідальність, передбачаючи гарантії з боку обмежуючого цю волю власника [2].

Таким чином, особливою формою присвоєння можна вважати володіння, що відображає юридичну, документально закріплену фіксацію суб'єкта власності або факт реального володіння об'єктом. Воно припускає реалізацію всієї повноти прав користування і лише частину прав розпорядження, наданих користувачу власником на певних умовах. Юридичні і економічні відносини власності існують не ізольовано одні від

одних, а "сплавлені" у єдине ціле, утворюючи єдність, у якій первинним є економічний зміст, а похідним – юридичний.

Теорія прав власності є одним із найважливіших відгалужень неонституціоналізму. Як самостійний розділ економічного аналізу теорія прав власності склалася в 60-70-ті роки двадцятого століття. Права власності розуміються в ній як санкціоновані суспільством норми, що регулюють доступ до рідкісних ресурсів. Поняття прав власності пов'язується з центральною проблемою економічної науки - проблемою рідкості, тому що їхнє встановлення має сенс тільки стосовно рідкісного (обмеженого) ресурсу [3]. Відповідно до наявних визначень, права власності можуть поширюватися як на матеріальні, так і на нематеріальні об'єкти (наприклад, результати інтелектуальної діяльності). При цьому їм приписується значення поведінки: діючи як економічні стимули, вони заохочують одні способи поведінки і придушують інші (через заборону або підвищення витрат); при цьому права власності можуть захищатися не тільки державою, але й іншими соціальними механізмами - звичаями, моральними установками, релігійними заповідями.

Поняття "інтелектуальна власність" виникло у процесі тривалої (починаючи з XVIII ст.) практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у сфері науки, виробництва, мистецтва і літератури. У науковій термінології дане поняття використовується з 50-х років XX ст. і включає в себе три основні елементи, що становлять певну діалектичну єдність, а саме: інтелектуальний продукт або продукт розумової, інтелектуальної праці, інтелектуальна власність і нематеріальний актив, кожному з яких в джерелі [4] дано такі визначення:

продукт розумової, інтелектуальної праці – продукт творчих зусиль, що має смислове значення для певного, інтелектуально підготовленого кола осіб;

інтелектуальна власність – сукупність прав на інтелектуальний продукт;

нематеріальний актив – об'єкт інтелектуальної, в тому числі промислової, власності, а також аналогічні права, визнані в установленому законодавством порядку об'єктом права платника податків.

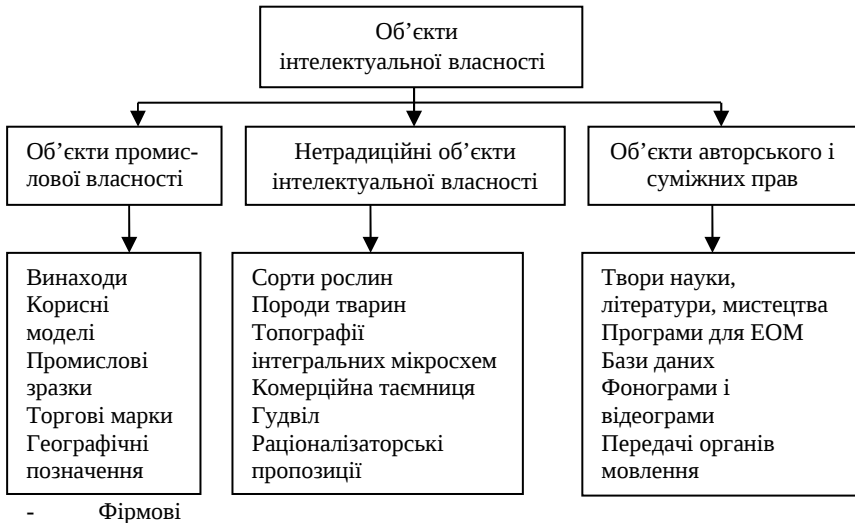
Як об'єкт права "інтелектуальна власність" – це абстрактне поняття, що використовується для позначення сукупності виключних прав на результати творчої діяльності, а також прирівняні до них за правовим режимом засоби індивідуалізації юридичних осіб, продукції, робіт і послуг, самі ж об'єкти інтелектуальної власності об'єктами майнових прав не є.

При цьому процес інтелектуальної діяльності право не регулює. Лише після закінчення процесу творчості і отримання його результату вступають в дію норми цивільного права, що забезпечують суспільне визнання відповідного об'єкта, встановлюють його правовий режим, а також охорону прав і законних інтересів його творця.

Паралельно з економічним привласненням результатів інтелектуальної праці існують відносини духовного привласнення, які

дістають юридичне вираження у праві авторства. Автор володіє сукупністю особистих немайнових (моральних) прав, які не можуть відчужуватися від власника внаслідок самої їх природи. І якщо у відносинах економічного привласнення визначається "Кому дозволено використати даний твір промисловим або комерційним чином?", то у відносинах духовного привласнення міститься відповідь на питання "Хто творець даного твору?".

Об'єкти інтелектуальної власності можна умовно розбити на три групи: об'єкти промислової власності; нетрадиційні об'єкти інтелектуальної власності; об'єкти авторського права і суміжних прав (рис.1) [5].

- Фірмові

Рис. 1. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності

Отже, інтелектуальна власність – це результати творчої діяльності. Її об'єктом, проте, є нематеріальні носії, в яких реалізовані результати творчості, а саме ті ідеї, думки, міркування, образи, символи тощо, які реалізуються чи втілюються у певних матеріальних носіях. Це специфічна особливість інтелектуальної власності – її об'єктами є нематеріальні речі, а саме безтілесні ідеї тощо. Іншою особливістю об'єктів інтелектуальної власності є те, що права на них обмежені в часі, але особисті немайнові права автора охороняються безстроково.

В більш широкому розумінні до об'єктів інтелектуальної власності, які підлягають оцінці можна віднести [6]:

- не запатентовані винаходи, формули, рецепти, розрахунки, експериментальні зразки, результати досліджень і експериментів;
- системи організації виробництва, маркетингу, управління якістю продукції і послуг, системи управління кадрами, фінансами, політикою капіталовкладення;

- виробничий досвід і навчання персоналу;
- інші результати науково-дослідних, конструкторських, проектних і виробничих робіт;
- будь-які об'єкти інтелектуальної власності, які охороняються ліцензійними, авторськими або іншими договорами на придбання прав на об'єкти інтелектуальної власності, складені в порядку передбаченим законодавством.

Відповідно до Женевського договору про міжнародну реєстрацію наукових відкриттів (1978) потрібно чітко розрізняти винаходи і наукові відкриття. Відкриття – це визнання явищ, властивостей або законів матеріального світу, які досі не були пізнані і не допускали перевірки, а винаходи – це лише нові розв'язки окремих задач, які ґрунтуються на властивостях або законах матеріального світу. Враховуючи, що жодне національне законодавство і жоден міжнародний договір не дають будь-якого права на власність стосовно наукових відкриттів, є думка, що наукові відкриття не повинні згадуватись серед об'єктів інтелектуальної власності.

Висновки. Суспільний поділ праці, що являє собою зовнішній фактор формування і розвитку відносин власності, визначає об'єктивну необхідність і можливість поділу суб'єктів власності, користування і розпорядження ними. Право власності на об'єкт інтелектуальної власності означає можливість передачі його в користування, чи розпорядження володіння іншим суб'єктам без втрати самого права власності з установленням правил, яких ті зобов'язані дотримуватися у своїй діяльності.

На відміну від природних ресурсів: землі, нафти, вугілля тощо, запаси яких мають певну межу, інтелектуальна власність є невичерпним ресурсом, тому в останні десятиріччя вона швидко замінює традиційні матеріальні активи і стає рушійною силою економічного і культурного розвитку суспільства.

Література

1. Рибалкін В.О. Теорія власності. / В.О. Рибалкін, І.В. Лазня - К.: Логос, 2000. - 279 с.
2. Матвеев В.В. Сучасні підходи до формування прав власності / В.В. Матвеев //Актуальні проблеми економіки. - №7.- К.: НАУ, 2002.- С.35-44.
3. Матвеев В.В. Формування власності галузі / В.В. Матвеев //Проблеми інформатизації та управління: Зб. наук. пр. - Вип. 6.- К.: НАУ, 2002.- С.131-134.
4. Бутнік-Сіверський О.Б. Економіка інтелектуальної власності. / О.Б. Бутнік-Сіверський– К.: ПВП, 2004. – 296 с.
5. Жаворонкова Г.В. Роль інтелектуальної власності у формуванні сучасної системи національного розвитку / Г.В. Жаворонкова, Л.Ю. Ярема // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Ринкові перетворення в Україні в умовах світових інтеграційних процесів: Зб. наук. праць / За ред. М.І. Долішнього. - Львів: І-т регіональних досліджень, 2005.- Вип. 6.- С.41-45.

6. Жаворонкова Г.В. Інтелектуальна власність на інформаційному ринку / Г.В. Жаворонкова // Облік і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю: Зб. наук. праць - Мелітополь: ТДАА, 2005.- С.96-100.